

Az inferencialitás mint dinamikus konstruálás*

A tanulmány az inferencialitás kategóriájának újraértelmezésére vállalkozik funkcionális kognitív nyelvelméleti keretben. Amellett érvel, hogy az evidenciális, inferenciális és episztemikus jelentés a világról való tapasztalattal, tudással kapcsolatos, a partnerek közös mentális aktivitásával (interszubsjektív módon), dinamikus konstruálással létrehozott jelentés. Az inferencialitást metaevidenciális jelenséggként értelmezi (l. Horváth 2009), ezért nem az evidencialitás tartományán belül helyezi el, ez azonban nem jelenti azt, hogy az inferencialitás élesen elkülönülő kategória volna. A jelen felvetés azt a felfogást képviseli, hogy az inferencialitás és az episztemikus modalitás a következtetési folyamatok és a szubsjektivizáció művelete révén egyetlen, közös tartományt határoznak meg: az episztemikus-inferenciális (röviden: episztenciális) szemantikai tartományt.

A dolgozat az evidencialitás nyelvészeti megközelítéseinek kritikájából indul ki, majd alternatívaként javaslatot tesz az evidencialitás és az episztemikus-inferenciális modalitás interaktív szemléletű kognitív modellezésére. Végezetül egy magyar jelölő jelentésképző funkciójának elemzésén keresztül illusztrálja a modellek működését.

Kulcsszavak: dinamikus konstruálás, episztemikus modalitás, episztenciális modalitás/tartomány, evidencialitás, inferencialitás, mentális modell, szubsjektivizáció

1. Az evidencialitás és az inferencialitás mint nyelvészeti konstruktum

1.1. Az evidencialitás meghatározása

Evidencialitáson általában a beszélői tudás, az evidencia/bizonyíték forrásának, típusának a nyelvi jelölését értik a szerzők (vö. Aikhenvald 2003: 1, Bybee 1985: 184–5, de Haan 1999, Kiefer 2000: 328–31, Palmer 1986: 20–1, 51, 66kk., van der Auwera–Plungian 1998: 85). Az evidencialitás egyes vélemények szerint a beszélőnek a mondat igazsága iránti elkötelezettségét is jelöli (Palmer 1986: 20).¹

A jelenségre alkotott terminus Franz Boas nevéhez fűződik (1911: 443, id. Jacobsen 1986: 3–4, l. még Dendale–Tasmowski 2001). A szakszó (*evidentiality*) az *evidencia* kifejezés származéka (ang. *evidence*), jelentése ('bizonyíték') egy – az objektivista szakirodalomban a mai napig meghatározó – értelmezést támogat: az evidencialitásnak verifikációs rendszerként való felfogását (vö. Dendale–Tasmowski 2001). Eszerint az evidencialitás a tényről és az igaz(ság)ról szólna. Antropológiai megfigyelések azonban azt támasztják alá, hogy az evidencialitás nem a konceptualizálótól függetlenül tételezhető tényről és igazságról, hanem a tapasztalatról, a tapaszt-

* A kutatást az MTA Bolyai János kutatói ösztöndíja (BO/00584/10/1) is támogatta. Munkámban sokat segített a DiAGram Funkcionális nyelvészeti műhely inspiráló közege, ezúton is köszönöm a kutatócsoport tagjainak az eszmecserét. Gondolataim formálódására Tátrai Szilárd munkái és főképp a vele folytatott beszélgetések voltak a legnagyobb hatással, ezért neki külön is szeretném kifejezni köszönetemet.

¹ Más szerzők a beszélői elkötelezettséget (speaker commitment) az episztemikus modalitás tartományába utalják (lásd például Cornillie 2009).

talat jelentőségéről szól (Nuckolls 1993: 236). (A tény objektivista szemléletével foglalkozom még a következő pontban is.)

1.2. Az evidencialitás kategóriarendszere

A bizonyítéknak két fő típusát szokás megkülönböztetni a deiktikus komponens kiemelése alapján (Palmer 1986: 84–5, 95, Willett 1988: 57, Kiefer 2000: 329): 1) a közvetlen bizonyítékot (direct evidence, (+DIR)²), amelynek forrása a beszélő tapasztalata (látása, egyéb érzékelése), ebben a típusban az esemény a beszélő deiktikus tartományában értelmeződik; és 2) a közvetett bizonyítékot (indirect evidence, (-DIR)), amely vagy értesülés (reportív vagy kvotatív³ bizonyíték), vagy beszélői következtetés (inferenciális evidencia)⁴. A második típust az jellemzi, hogy a beszélőnek nincs közvetlen bizonyítéka az eseményről, az nem vonható a beszélő deiktikus tartományába (ennek problémájára lásd alább az a) pontot). A következtetés (inferencialitás) lehet valamilyen tapasztalaton alapuló⁵ eredmény⁶ (result), vagy lehet spekulatív jellegű, ún. mentális konstruktum: okfejtés (reasoning). A bizonyítékok típusainak, az ún. forrásevidencialitásnak (source-evidentiality⁷) ezt a Willett-től (1988: 57) származó felosztását mutatja be az 1. táblázat.

Az evidencialitásnak azonban csak egyik lehetséges rendszere az, amely a deiktikus komponensre, a közvetlen (+DIR) és a közvetett (-DIR) bizonyíték opozíciójára épül, más rendszerek például a szemtanúság szempontját emelik ki, és ennek megfelelően az első kézből (+1ST) és a nem első kézből (-1ST) származó információ opozíciójára alapoznak (de Haan 2001). Ezért a Willett-féle kategóriarendszert kiegészítettem ezekkel a jegyekkel is (de Haan 2001: 197 alapján). A kérdőjelek tőlem származnak, a jegyekkel történő jellemzés problematikusságát mutatják.

² Fontosnak tartom megjegyezni, hogy magam nem követem a jegyfelbontásos elemzést, ebben a pontban a szakirodalom bemutatásának részeként használom. A jelentést nem dologszerűen, felbontható és összerakható mentális objektumként képezem el, hanem műveletként (vö. Sinha 1999). A későbbiekben felhasználom a szempontok egy részét, de funkcionalista kognitív keretben a szemantikai tartomány dimenzióiként, illetve paramétereiként újraértelmezem azokat.

³ A magyar szakirodalomban csak ez a terminus volt használatos eddig, ezért a továbbiakban a *kvotatív* megjelölést alkalmazom.

⁴ Ennek altípusai Cornillie-nél: circumstantial, generic, conjectured inferences (l. Cornillie 2009: 50).

⁵ Ez azt jelenti, hogy részlegesen erre a típusra is érvényes valamiféle közvetlenség, de nem az inferenciára, hanem annak alapjára (a tapasztalatra) vonatkozóan.

⁶ Az eredmény v. dedukció nem logikai műveletet jelöl itt, hanem hétköznapi következtetést (vö. Kiefer 2005).

⁷ A szakirodalom az evidencialitás más dimenzióit is tárgyalja, például Nuyts (2001) és Cornillie (2009) az interszubjektivitás dimenzióját, de ezzel ehelyütt nem foglalkozom részletesen, mivel ettől eltérő, tágabb interszubjektivitás fogalommal dolgozom.

Az evidenciátípusok (Willett 1988: 57)			Szemantikai jegyek (de Haan 2001: 197)
közvetlen	tapasztalati igazolás, forrása:	látás	(+DIR), (+1ST)
		hallás	
		egyéb érzékelés	
közvetett	értesülés, kvotatív bizonyíték, forrása:	értesülés	(-DIR), (-1ST)
		másodkézből	
		harmadkézből	
		folklor	
	inferencia /következtetés	eredmény (result) (megfigyelésen alapul)	?(+DIR), (-1ST)
		okfejtés (reasoning; mental construct)	?

1. táblázat

Az evidencialitás kategóriarendszere és a típusok szemantikai jegyei

A fenti, oppozíciókon alapuló rendszerezések több szempontból is problematikusak. Először – a megközelítések érvényének kérdését nem érintve – belső problémákra utalok (lásd az a)–b) pontokat), majd a következő fejezetpontokban (1.3., 1.4.) olyan kritikai érveket hozok fel, amelyek egy alternatív evidencialitásértelmezés felé vezetnek.

a) Az inferencialitás kezelése konfliktushoz vezet a fenti rendszerezésekben. Ezt egy – de Haan (2001: 194, 218) tuyuca nyelvből származó példájához hasonló⁸ – magyar mondaton illusztrálom (1).

(1) Ez a cikász túl mélyre lehetett ültetve. A gyökere elrohadt.

Az inferenciális jelölők nyelvspecifikusan összekapcsolódhatnak a beszélőnek mint deiktikus centrumnak a működésével, azt jelölve, hogy a reprezentált esemény részlegesen a beszélő deiktikus tartományán belül értelmeződik (vö. *ez a cikász*), mert például vizuális tapasztalata van arról, hogy a cikász elrohadt, vagy a gyökereztető közegből kiszedve a növényt látja, hogy az nem is gyökeresedett meg. Ezért de Haan szerint (+DIR) közvetlen tapasztalat jellemzi. Ugyanakkor azonban a cikászültetés eseményének nem volt szemtanúja (-1ST), annak módjára csak következtet vizuális tapasztalata és a cikászültetéssel kapcsolatos tudása alapján.

A konfliktus de Haan (2001: 218) szerint abban rejlik, hogy az inferencialitás a közvetlen tapasztalati forrást jelölő evidenciátípussal rokonítható abban a rendszerben, amely közvetlen (+DIR) és közvetett (-DIR) evidenciátípust különít el, mivel a beszélő következtetése az inferencialitás eredmény típusában közvetlen bizonyítékra épül. A szemtanúság komponensét alapvetőnek megtévő, tehát az első (+1ST) vagy másodkézből (-1ST) származó evidenciátípusok bináris oppozícióján alapuló rendszerekben azonban az inferencialitás a szintén nem első kézből szár-

⁸ Természetesen lényeges különbség van a tuyuca és a magyar inferencialitásjelölő morféma viselkedése között, a példa megalkotásával csak funkcionális hasonlóságra törekedtem, ennek formai oldalát nem vizsgálom most részletesen. A forma-függő párok szerveződése nyelvspecifikus. A példában szereplő növény szándékom szerint japán cikász vagy páfránypálma (*Cycas revoluta*); a háttér-információk forrása, a mondat ihletője a következő hivatkozáson keresztül érhető el: <http://www.kertpont.hu/uj/kertpont.php?menu=cikk&Cid=533>.

mazó kvotatív evidenciátípussal mutat rokonságot, és ezekben az inferenciális jelölőt tartalmazó megnyilatkozásnak kvotatív értelmezése is lehetséges.

Megjegyzem azonban, hogy a közvetlen jelleg csak a tapasztalattal van összefüggésben (azaz a cikász helyzete a beszélő kiindulópontjából van feldolgozva), és nem a célszerkezettel (vö. Langacker 2008: 83), vagyis az ültetés eseményével, amelynek a feldolgozott növény szintén „szereplője”. Tehát a közvetlen tapasztalat ellenére az inferencialitás miatt a Willett-féle rendszerben problematikus a (+DIR) jegy kiosztása. A *-het* toldalék a potencialitás mentális tartományát nyitja meg a célszerkezet értelmezése számára, vagyis maga az esemény lehetséges, és nem a deiktikus tartományba vonható aktuális megvalósulás. A potenciális esemény eléréséhez háttérként, episztemikus alapként a beszélőnek a tapasztalata és a cikászültetéssel kapcsolatos tudása szolgál. Vagyis a beszélő egyszerre szolgál kiindulópontként a cikász helyzete (a beszélő helyzete a deiktikus centrum) és a következtetési folyamat szempontjából – a beszélő tudása, vélekedése a referenciapont a célszerkezettel való mentális kapcsolat eléréséhez (l. Langacker 1991: 207, 2006: 22, 2008: 83, Pelyvás 1998, 2006, Tátrai 2011: 70–71, 197).

b) A fenti kategóriarendszer olyan nyelvekre alkalmazható, amelyekben – a leírást végző nyelvészek szerint – bináris oppozíciók szervezik az evidencialitás kiépülését. Azt feltételezi de Haan (2001: 218), hogy „a nyelvek a deiktikus komponens és a szemtanúság komponense közötti választással döntenek arra vonatkozóan, hogy melyik tényező legyen az evidenciajelölő rendszer kiépülésének meghatározó faktora”.⁹ Csakhogy olyan rendszerek is vannak, amelyek bár kételeműek, a fő kontraszt nem a deiktikus komponens vagy a szemtanúság. Van például olyan rendszer, amelyben a kvotatív bizonyítéktípus áll szemben minden más típusal. A három- és négyelemű rendszerek általában nem alapoppozíció(k)ra épülnek, csak az bennük a közös, hogy legalább az egyik típus tapasztalati alapú bizonyítékfajta (Aikhenvald 2003: 3–6).

1.3. Az evidencialitás mint antropológiai és nyelvi jelenség

A következőkben a fenti megközelítés külső kritikáját adom elsősorban az antropológiai-nyelvészeti, funkcionalista megközelítések alapján.

A fenti rendszerekhez a bizonyítékfajták többféle hierarchiáját szokták kapcsolni (Givón 1982: 44):

- a) személy- (deiktikus) hierarchia: beszélő > hallgató > harmadik személy
- b) érzékelési (forrás-) hierarchia: látás > hallás > egyéb érzékelés > érzés
- c) közvetettségi hierarchia: érzékelés > következtetés
- d) távolsági hierarchia: közel > távol az esemény színhelyétől

Ezek a hierarchiák leképezik a fenti rendszert, és a bizonyítékfajtákhoz kapcsolható megbízhatóságot előzetesen adottnak, az alkategóriákhoz rendelhetőnek mutatják. Azt állítom, hogy a bizonyíték súlya vagy megbízhatósága konstruálás eredménye, nincs eleve adva. A megbízhatóság több tényezővel is összefügg, például a célszerkezeti esemény jellegével. Ha a beszélő arra következtet, hogy ’egy bizonyos személy énekel’, akkor egyáltalán nem meggyőzőbb a pusztán látásból származó információ a hallásból származónál (az a leginkább meggyőző, ha

⁹ „By choosing which of the two features is basic, languages decide whether the deictic component or the witnessing component is the underlying factor that drives the evidential system” (de Haan 2001: 218).

a beszélő közvetlenül látja és hallja is az éneklő személyt). Összefügghet a megbízhatóság az informátorral kapcsolatos információkkal is, például egy szakértőtől származó kvotatív bizonyíték megbízhatóbb lehet, mint egy dilettánstól származó tapasztalati alapú; és így tovább (részletesen foglalkozom a konstruálással a 2. pontban).

A Willett-féle rendszer egyfajta tudományos objektívizmust tükröz, amelyben egy a beszéd-esemény résztvevőitől függetlenül létező tény, egy esemény mintegy igazolást vár a beszélőtől. A tudományos gondolkodásra jellemző tény (fact) – érték (value) dichotómia nem bizonyul gyümölcsözőnek az evidencialitás működésének vizsgálatakor – állítja Nuckolls (1993: 253). A pastaza kecsua beszélő számára például episztemikus elsőbbsége van a saját tapasztalatnak és vélekedésnek (Nuckolls 1993: 253). A *-mi* evidenciajelölő szuffixumot, amely közvetlen, tapasztalati forrásból származó bizonyíték jelölésére (is) szolgál, gyakran használják mások által kétsébevonható közlésekben (pl. valamilyen eseménnyel kapcsolatos várakozás, remény kifejezésében). Nuckolls (1993: 236, 253) szerint a használat mögött az áll, hogy a beszélő erősen elköteleződött a közlés jelentősége mellett. A beszélők tehát az evidencialitás révén a tapasztalatuk és a meggyőződésüknek megfelelő vélekedés jelentőségét egyaránt hangsúlyozzák, és nem valamiféle bizonyító eljárást hajtanak végre.

Még a verifikációs természetűnek tartott ún. közvetlen bizonyíték megadásához kapcsolódó műveletek sem valamiféle objektív tényt közvetítenek a nyelvi tevékenységben. A tényeknek és az értékeknek, valamint az igazolás és az értékelés műveletének objektivista elkülönítése alkalmatlan az evidencialitás jelenségének megragadására.¹⁰

1.4. Az inferencialitás problematikája

Az evidencialitás tartománya nem kezelhető egységesen, ha annak az inferencialitás is része¹¹, az utóbbi művet ugyanis más természetű, nem az evidencia forrásának, típusának jelölését végzi el. Az inferencialitás metaevidenciális jellegű (Horváth 2009). Ezt a jelenséget a (2) és (3)–(4) mondatok összevetésével szemléltetem.¹²

- (2) *Szemlélatomást* nagyon jó állapotban van.¹³
- (3) Csapatostul látok *nyilvánvalóan* 16 évnél fiatalabbakat lógni itt-ott, messze az iskoláktól.
- (4) *Valószínűleg* senkit sem kell elbocsátani az egyetemekről.

A (2) mondatban a *szemlélatomást* kifejezés a beszélő tapasztalatára utal (a deiktikus szempont alapján közvetlen, ezen belül vizuális forrást, a szemtanúság alapján első kézből származó bizonyítéktípust jelöl).

¹⁰ Itt elsődlegesen Nuckolls (1993) fent hivatkozott vizsgálatára támaszkodom, de hozhatnám negatív példának az események reálisként vagy irreálisként való jelölésének objektivista szemléletét is, az egyes nyelvek között ugyanis igen nagy eltérés mutatkozhat abban, hogy beszélői ugyanazt az eseményt reálisként vagy irreálisként reprezentálnák-e (vö. van Gijn–Gipper 2009). Az irreális és a reális olyan skálát határoz meg, amelynek egyik végpontján a kontrafaktuális, másik végpontján a faktuális események állnak, közöttük húzódik a lehetséges események reprezentálása. A nyelvek abban különböznek, hogy az eseményeket a skála mely pontján helyezik el (l. van Gijn–Gipper 2009: 155, 173, vö. Bybee–Perkins–Pagliuca 1994: 236–40). Például egy lehetséges esemény – nyelvtől függően – irreális és reális reprezentációt is kaphat; a habituális cselekvés – faktualitása ellenére, időbeli lehorgonyzatlansága miatt – lehet irreálisként is jelölve.

¹¹ Ennek a hagyományos kategóriarendszerben is jelentkező vonatkozásaival már foglalkoztunk az 1.2. a) pontban.

¹² A példákat a módosítószókra való célzott kereséssel a Google keresőprogram segítségével nyertem.

¹³ A közlés egy autóra vonatkozik.

A (3) mondatban a *nyilvánvalóan* azt jelzi, hogy a beszélő megítélése szerint könnyen hozzáférhető jele(i) van(nak) a reprezentált szituációnak. A ko-textus egyértelművé teszi, hogy saját következtetései alapján 16 évesnél fiatalabbnak tartja a látott személyeket. Csak a ko-textusból férhető hozzá, hogy beszélői (vizuális vagy legalábbis elsődlegesen vizuális) tapasztalat alapján elvégzett következtetésről van szó. A konkrét tapasztalati bizonyíték nincs kifejtve, nem tudjuk meg, hogy a beszélő egész pontosan milyen jelekből következtetett a fiatalok korára (külső jegyek, például a test arányai, öltözködés, a bőr állaga; a beszédhang jellemzői, beszédmód – ha hallotta is őket; stb.). A *nyilvánvalóan* kifejezés a (3) mondatban tehát eredmény típusú következtetést (inferencialitást) és episztemikus modalitást jelöl (a beszélő a tudása alapján nagy bizonyossággal állítja a propozicionális tartalmat).

A (4) mondat a mentális konstruktum és az episztemikus modalitás példája. A *valószínűleg* módosítószó a beszélő vélekedését jelöli az egyetemi alkalmazottak elbocsátására vonatkozóan. A vélekedés szintén következtetés eredménye, de nem tudjuk meg a ko-textusból, hogy a beszélő alapozta-e konkrét jelekre a kedvező lehetőséget, vagy bizonyos információk, a megérzése, a vágyai stb. pontosan nem rekonstruálható módon juttatták-e el ahhoz a mentális állapothoz, amelyben ezt a szituációt a leginkább valószínű helyzetként konstruálta meg. Az esetleges evidencia típusára a *valószínűleg* módosítószó egyáltalán nem utal, a beszélő mentális folyamatait (a „valószínűsítés”-t) és nem azok alapját profilálja (Langacker 2008: 66kk.).

Ahogy a példákban is láttuk: az eredmény típusú inferencialitás (l. a (3) példát) nem a forrást vagy a bizonyítékot adja meg, hanem azt jelöli, hogy a következtetés valamilyen evidencián alapul; mentális konstruktum (l. a (4) mondatot) esetében a következtetés alapja legfeljebb a ko-textusból (5a) vagy a szituációból válhat hozzáférhetővé (5b). Bizonyos esetekben a bizonyíték megadása lehetetlen, mint például a (6) esetében.

- (5) a. A vezetők elkötelezettek, a működéshez szükséges források megvannak. *Valószínűleg* senkit sem kell elbocsátani az egyeteméről.
- b. [A beszélő áttanulmányozza az oktatási tárca tervezési dokumentumait, majd a partneréhez fordulva így szól:] – *Valószínűleg* senkit sem kell elbocsátani az egyeteméről.
- (6) Ha lenne ilyen kódex, *valószínűleg* benne lenne hogy etikusan járj el a rajongókkal szemben.¹⁴

Az inferencialitásnak az evidenciátípusok jelölésétől való különbözésének okát Horváth Katalin (2009) az előbbi metaevidenciális jellegében ragadja meg.

„[...] az inferenciális markánsan különbözik a másik kettőtől. A direkt vagy a kvotatív evidencia jelölői ugyanis valóban magát az evidenciát, az információ forrásának típusát adják meg, hogy a beszélő látta, hallotta a tényállást magát, vagy pedig más(ok)tól hallott róla. Ezzel szemben az inferenciális esetében nem arról van szó, hogy a beszélő bizonyos típusú forrást adna meg, hanem arról, hogy a beszélő valamilyen megnevezett vagy meg nem nevezett forrás (tudás, megfigyelés stb.) alapján következtet arra, hogy az adott tényállás fennáll, vagy hogy többé-kevésbé valószínű, hogy fennáll. Itt tehát tulajdonképpen egy metaevidenciális műveletről van szó, a beszélő szükségszerűen kiértékeli a rendelkezésére álló forrásokat, de nem azok típusát, mibenlétét jelöli.” (Horváth 2009)

¹⁴ Google-adat a *ha lenne* és a *valószínűleg* együttes keresésére, változtatás nélkül, a talált formában közölve.

A jelekből levont következtetés bizonyító ereje sok tényezőtől függ, például az indexikus kapcsolat fajtájától, erősségétől, rutinizáltságától az adott közösségben (pl. FÜST → TŰZ – természetes kapcsolat, erős, rutinizált; SOK EMBER EGY HELYEN → ??? – a következtetés több kontextuális tényezőtől is függ, nem egyértelmű).

A bizonyítékból levont következtetés a nyelvek jelentős részében nem különül el a mentális konstruktum típusú inferencialitástól, amelynek az esetében Givón (1982) egyenesen kizárja a bizonyító erőt. Ha pedig egy nyelvben nincs a bizonyítékon alapuló következtetésnek grammatikálódott jelölője (mint például a magyarban), akkor az inferencia megbízhatóságára csak ko-textuális vagy egyéb megerősítésből tud a partner következtetni, és így a megnyilatkozás elfogadhatóságának mérlegelése is komplexebb feladat (vö. Douven 2010: 37).

Az inferencialitás tehát leválasztható az evidencialitásról metaevidenciális jellege miatt. Az episztemikus modalitástól azonban nem különíthető el, hiszen mindkét kategóriát a következtetési folyamatok jellemzik, valamint a szubjektívizáció művelete, amely által a beszélő értelmeződik episztemikus kiindulópontként a célszerkezetben reprezentált esemény eléréséhez (vö. Langacker 2006, Pelyvás 2006, Sanders–Spooren 1997). Az inferencialitásban és az episztemikus modalitásban a beszélő az a személy, aki a reprezentált eseményre következtet, tehát az ő tudása, vélekedése szolgál alapként a következtetés számára. Mindezek alapján azt állítom, hogy az episztemikus modalitás és az inferencialitás egy és ugyanazon szemantikai tartományt határoz meg.

A szakirodalmi hagyomány az evidencialitás és a modalitás viszonyának meghatározásában többféle megoldást ismer. A két kategória viszonyának kezelése három viszonytípust mutat (l. Dendale–Tasmowski 2001: 341–342, Kugler 2008: 283–284):

- a) a két kategória teljesen elkülönül, a besorolás vagy-vagy kérdése¹⁵ (a diszjunkció képviselői többek között Willett 1988, Kiefer 2000, Nuyts 2001, de Haan 1999, 2001);
- b) az egyik kategória beletartozik a másikba (inklúzió):
 - az evidencialitás az episztemikus modalitás egyik alrendszere (Palmer 1986, hasonlóan Givón 1982, Biber et al. 1999: 764, 854),
 - az episztemikus lehetséges az evidencialitás alrendszere (Chafe 1986, Biber–Finigan 1989);
- c) az episztemikus modalitás (az episztemikus szükségszerűség) és az inferenciális evidencialitás átfedő kategóriák (van der Auwera–Plungian 1998, Faller 2002, Kiefer 2005), a két kategóriának metszete, egymást átfedő résztartománya van.

Az általam javasolt megoldás a c) megközelítéshez áll közel, de nem azonosítható azzal. Az episztemikus modalitás modelljének részletes tárgyalása a 2.2. pontban kap helyet. Az episztemikus és az inferenciális tartomány szemantikai kapcsolatát az egyes tartományok kidolgozására építem, hogy a lényegi összetartozás a dimenziók hasonlóságán keresztül is feltárulkozzon, így jutva el a tartományok egyesítéséhez, az episztemikus modell paramétereinek kidolgozásához.

¹⁵ Ez természetesen nem zárja ki, hogy bizonyos jelölők, például a módosítószók akár mindkét kategóriát jelöljék, de ez – a megoldást alkalmazó nyelvészek nézőpontjából – nem a kategóriák sajátosságaiból következik, hanem idioszinkratikus jelenség.

2. A kategóriák és a jelentések dinamikus konstruálása

Az előzményekben lépéseket tettem az evidencialitás és az episztemikus-inferenciális (röviden: episztemenciális) kategóriák funkcionális értelmezése felé. Ennek során az evidencialitást és az inferencialitást elkülöníthetőnek tartottam, míg az inferencialitást és az episztemikus modalitást elválaszthatatlannak. Megjegyzem azonban, hogy funkcionális szempontból mindhárom kategória a természetes episztemológia megnyilvánulásaként értelmezhető, nem teljesen független egymástól. A továbbiakban a kategóriákat interszubjektíven (a partnerek közös aktivitásában), dinamikusan megkonstruálódó kognitív modellként írom le (Langacker 2008: 30kk.).¹⁶ A feldolgozott szakirodalomból megismert szempontokat a modell dimenzióiként, illetve paramétereiként integrálom ebbe a megközelítésbe.

A modell mint séma nyelv- és kultúraspecifikusan szerveződik, történeti képződmény, amely a beszédtevékenység (a társas interakció) során jön létre. Az evidencialitás modelljének nyelv- és kultúraspecifikus szerveződését mutatja például az, hogy más-más nyelvekben más-más dimenziók válnak hangsúlyossá, kultúránként eltérő, hogy az egyes források megbízhatósága milyen megítélést kap (lásd például az álomból származó információ megítélésének eltéréseit). A történetiség szempontja azért szükséges, mert egyrészt a jelölőrendszer grammatikalizációs folyamat eredménye (l. Traugott 1989, 1995), másrészt a modell szerkezete is társas és történeti képződmény. A közös tudás a beszélők társas nyelvi tevékenységében, interakciójában formálódik és hagyományozódik (l. Tolcsvai Nagy 1998: 24–27, Tátrai 2011: 27kk.), az egyéni tapasztalatok idővel a közös tudás részévé válhatnak, bizonyos tartalmak és akár tudásfajták is kikerülhetnek belőle. A közös tudás itt nem valamiféle, a társas térben létező mentális objektum, hanem a nyelvi tevékenység konvencionális jellegével összefüggésbe hozható nyelvi konstruálás. A nyilvánvalóan a közös tudás részét képező információk alapvetően jelöletlenül vihetők be a diskurzusba, és jellemzően kifejtetlenek maradnak, míg a partner számára nem nyilvánvalóan hozzáférhető és elfogadható információk jellemzően jelöltek. Mind a közös tudásra utalásnak, mind az egyéni tapasztalat vagy vélekedés jelölésének jelentősége van a partnerek számára a tudás és a jelentés megkonstruálása szempontjából.

2.1. Az evidencialitás modellje

Az evidencialitás meghatározása: az evidencialitás az információ forrásának és a bizonyíték típusának a jelölése. Az evidencia jelölése elsődlegesen a tapasztalat/információ jelentőségének az előtérbe állítását végzi el.

Az evidencialitás modelljének paraméterei:

- a) a beszélő közvetlen tapasztalata (szubjektivizáció) vs. a beszélőtől különböző személytől származó információ (perspektivizáció)
- b) a tapasztalat típusa (látás, hallás, egyéb érzékelés) összefüggésben a célszerkezeti esemény jellegével (látható, hallható, máshogyan megtapasztalható) vs. van-e azonosítható informátor (nincs, a forrás a közös tudás vagy a szóbeszéd; van); ha van informátor, akkor

¹⁶ A kiindulópontom Lakoff IDEALIZÁLT KOGNITÍV MODELL fogalma („[...] we organize our knowledge by means of structures called IDEALIZED COGNITIVE MODELS, or ICM's, and [...] category structures and prototype effects are by-products of that organization” – Lakoff 1987: 68). A modellt dinamikusan szerveződő, interszubjektív konstrukcióként értelmezem, ami nagyjából megfelel Langacker kognitív tartomány (cognitive domain) fogalmának (Langacker 1988: 386, 2008: 12). A változtatásokat Croft munkája (1994) inspirálta, aki a beszédcselekvések kognitív modelljét vizsgálta fel hasonló módon.

a típusa és a jellemzői (személy, csoport; jellemzők), milyen a kapcsolata az eseménnyel (résztevévő, szem- vagy fültanú; közvetítő)

- c) a beszélői elkötelezettség foka¹⁷
- d) a forrás megbízhatósága
- e) az alkalmazott evidenciális nyelvi jelölőre vonatkozó tudás (a jelölők hálózatának aktivitása, kollokációk, asszociálódás műfajjal, stílusréteggel stb.)

2.2. Az episztemikus-inferenciális (episztenciális¹⁸) modalitás és a tartomány mint kognitív modell

Az episztemikus és az inferenciális tartomány szemantikai kapcsolatának elemzését az egyes tartományok kidolgozására építem, az episztenciális tartomány modelljét a 2.2.3. alatt tárgyalom.

2.2.1. Az inferencialitás modellje

Az inferencialitás műveletének meghatározása: a beszélő a megtapasztalható jelekből, közvetlenül vagy közvetve hozzáférhetővé vált információkból, illetve saját meglévő tudására építve következtet egy esemény/szituáció fennállására vonatkozóan.

Az inferencialitás modelljének paraméterei:

- a) a következtetés alapja hozzáférhető-e; ha igen, megjelenik-e a diskurzusban expliciten vagy hozzáférhetetlen
- b) a következtetés alapjának típusa (látott, hallott; mástól származó információ stb.)
- c) az alap (jel/indícióm v. bizonyíték) és a következtetés eredménye közötti kapcsolat egyértelműsége vagy kevésbé nyilvánvaló volta, azaz a viszony erőssége, konvencionizáltságának foka az adott közösségben (gondoljunk a FÜST → TŰZ és a SOK EMBER EGY HELYEN → ??? viszonyok különbségére, amelyet a 1.4. pontban tárgyaltunk)
- d) a következtetési folyamatban szerepet játszó kontextuális faktorok (menyisége, jellege), amelyektől az inferencia függ
- e) a beszélő felelősségvállalásának és elkötelezettségének foka
- f) az alap vagy a jel megbízhatóságának foka (amelyet a beszélő és a partner interszubjektív módon értékel)
- g) az alkalmazott inferenciális nyelvi jelölőre vonatkozó tudás

2.2.2. Az episztemikus modalitás modellje

Az episztemikus modalitás műveletének meghatározása: a beszélő véleményt mond egy esemény/szituáció fennállásának lehetőségére, annak valószínűségére vonatkozóan.

¹⁷ A modellekben található fok, mérték, valaminek az ereje kifejezések mindig fokozati skálát, értékek kontinuumát feltételezik, sosem előzetesen meghatározható diszkrét értékekre vonatkoznak.

¹⁸ Az episztemikus és az evidenciális tartományok érintkező, egymást átfedő területének megjelölésére Faller (2002: 87–90) alkotta az *epistemic* terminust (*epistemic* + *evidential*), én ezt a kifejezést a saját értelmezésemnek megfelelően az *epistemic* és az *inferential* blendjeként alkotom újra a magyar episztemikus-inferenciális terminus angol megfelelőjeként. Az *episztenciális* az így értelmezett *epistemic* magyar változata, az *episztemikus* és az *inferenciális* blendje.

Az episztemikus modell paraméterei:

- a) a beszélő referenciapontként szolgál a valószínűsített esemény eléréséhez
- b) az esemény/szituáció valószínűsítésének, lehetségesként reprezentálásának alapja: megfigyelés, tudás, általános/közös tudás, hit/hiedelem stb.
- c) a valószínűsítés alapjának hozzáférhetősége (hozzáférhető, vagy nem)
- d) a mentális távolság a beszélő jelen/valós világa és az ábrázolt esemény/szituáció lehetséges világa között
- e) a mentális távolsággal összefüggésben az esemény/szituáció megjósolhatóságának foka, a vélekedés modális ereje
- f) a beszélő felelősségvállalásának és elkötelezettségének foka
- g) az alkalmazott episztemikus jelölőre vonatkozó tudás

2.2.3. Az episztenciális modell

A 2.2.1. és a 2.2.2. alatti meghatározások és modellek hasonlósága a műveletek lényegi összetartozását mutatja. A beszélőnek egy esemény/szituáció valószínűségére vonatkozó vélekedése nem függetleníthető a következtetési folyamatoktól, vagyis az inferencialitás jelenségétől. Az inferencialitás nem feltételezi szükségszerűen a tapasztalati alapú bizonyítékot (vagy más evidenciátípust) mint következtetési kiindulópontot (gondoljunk a mentális konstruktumra!). A bizonyítékból levont következtetés nem a beszélő tudásától, a diskurzus világától függetlenül lefuttatható logikai művelet, hanem hétköznapi/mindennapi következtetés, amelyet nem nyilvánvalóan hozzáférhető tényezők is meghatározhatnak (l. Kiefer 2005: 48). Az inferencialitás és az episztemikus modalitás következtetési folyamatai között tehát nem állapítható meg lényegi különbség.

Nagy eltérés lehet az egyes nyelvek között a kategóriák összetartozásának, érintkezésének hozzáférhetőségét illetően. Például egy olyan nyelvben, amelyben nincs külön jelölője az inferencialitás altípusainak (eredmény, mentális konstruktum), nyilvánvalóbb az episztemikus-inferenciális összetartozás felismerése, még akkor is, ha az episztemikus modalitásnak, a valószínűsítésnek vannak saját jelölői. Kevésbé nyilvánvaló a két kategória kapcsolata például azokban a nyelvekben, amelyekben az inferenciális és a reportív/kvotatív típusok azonos jelöltséget kapnak, tehát differenciálatlanul állnak szemben minden más evidenciátípussal (vö. Aikhenvald 2003). Az inferencialitás és az episztemikus modalitás metaevidenciális (vö. Horváth 2009), metainformációs jellege azonban mindenképp kapcsolatot teremt a tartományok között.

A beszélői felelősségvállalás és elkötelezettség egyaránt asszociálódik az evidencialitással és az episztenciális kategóriával. Míg azonban az elkötelezettség (vagy el nem kötelezettség) az evidencialitás esetében elsődlegesen a forrás megbízhatóságához és/vagy a tapasztalat jelentőségének hangsúlyozásához kapcsolódik, addig az episztenciális modalitásban a következtetés érvénye melletti elköteleződéssel, a valószínűség fokával van összefüggésben.

Az episztemikus-inferenciális modalitás műveletének meghatározása: a beszélő a tudása (már meglévő tudása és/vagy a rendelkezésre álló, feldolgozott tapasztalata, bizonyítéka) alapján egy esemény/szituáció fennállására, annak valószínűségi fokára vonatkozó következtetését/vélekedését közli.

Az episztenciális modell paraméterei:

- a) a beszélő referenciapontként szolgál a következtetés eredményének, a valószínűsített eseménynek az eléréséhez (szubjektívizáció)

- b) az esemény/szituáció fennállására való következtetés, a valószínűként való reprezentálás alapja: megfigyelés (látott, hallott stb.), mástól származó információ, általános/közös vagy egyéni tudás, hit/hiedelem stb.
- c) a következtetés/valószínűsítés alapjának hozzáférhetősége (hozzáférhető-e, megjelenik-e expliciten a diskurzusban, vagy nem)
- d) ha van hozzáférhető alap, az alap és a következtetés/valószínűsítés eredménye közötti kapcsolat egyértelműsége, konvencionáltságának, begyakorlottságának foka vagy kevésbé nyilvánvaló volta (a kontiguitástól a nem nyilvánvalóan megteremthető mentális kapcsolatig terjedő skála)
- e) az alap vagy a jel megbízhatóságának foka (amelyet a beszélő és a partner interszubjektív módon értékel)
- f) a mentális távolság a beszélő jelen/valós világa és az ábrázolt esemény/szituáció lehetséges világa között
- g) a mentális közelséggel és távolsággal összefüggésben az esemény/szituáció megjósolhatóságának foka, a következtetési folyamatban szerepet játszó kontextuális faktorok (menyisége, jellege), a következtetés/vélekedés ereje
- h) a beszélő felelősségvállalásának és elkötelezettségének foka
- i) az alkalmazott episztenciális jelölőre vonatkozó tudás

3. A modellek – működésben

Az alábbiakban példákon keresztül mutatom be a modellek működését. Illusztrációként a *szemlátomást* kifejezést használom, amelynek jelentése poliszém hálózat. Az elemzés előtt foglalkozom a kifejezés jelentésével, a jelentéshálózat kialakulásának feltehető folyamatával (3.1.1.), majd bemutatom a jelentés vizsgálatához használt korpuszt és a kifejezés megoszlását az egyes alkörpuszokban (3.1.2.). A *szemlátomást* előfordulásainak szemantikai elmezésén keresztül töreksem feltárni a főbb funkciót és ezek arányát a vizsgált korpuszon belül (3.2.). Végül három adat elmezésével illusztrálom a fent vázolt modellek működését (3.3., 3.4.).

3.1. A szemlátomást kifejezés jelentése

3.1.1. A szemlátomást kifejezés grammatikalizációjának kikövetkeztethető állomásai

A *szemlátomást* eredeti jelentésében tapasztalati, pontosabban vizuális forrás jelölésére lexikalizálódott evidenciajelölő kifejezés. Idővel jelentése általánosult, és a grammatikalizáció folyamatában a perceptuális forrás szempontjából nem specifikált (tehát nem feltétlenül vizuális) tapasztalatra való utalás jelölésére is kiterjesztődött a használata. Az előtérbe a LÁTÁS helyett általában az ÉSZLELÉS, TAPASZTALÁS került. A tapasztalat feldolgozásának, típusa/forrása kiterjesztésének műveletére egy további is épült: a kifejezés már nemcsak közvetlenül – a látásból vagy más forrásból származó – érzékelésre utalt, hanem a feldolgozott tapasztalat alapján elvégzett komplexebb megfigyelésre (ez a kiterjesztés még az evidencialitás tartományán belül marad). Jól érzékelteti ezt az alábbi (7) adat¹⁹, amelynek feldolgozásában nem okoz zavart, hogy nem közvetlen vizuális érzékelésre, hanem az auditív inger, illetve (még elvontabb értelmezésben) az

¹⁹ Az adatok közlésében a dőlt szedés az általam alkalmazott kiemelési eszköz, minden mást eredeti formájában hagytam.

esemény (a politikai megnyilvánulás bármilyen formája) és az információ hiányára mint tapasztalatra utal a megnyilatkozó.

- (7) BONN – A gondos előkészítés megtette hatását: a kormányzó német kereszténydemokraták belső ellenzéke *szemléto mást elhallgatott* és így nem veszélyezteti az egységdemonstrációt.²⁰

A tudás forrásának kiterjesztése összefüggésben van a kifejezés által aktivált LÁTÁSI ÉLMÉNY, VIZUÁLIS ÉSZLELÉS jelentésén keresztül a LÁTÁS MEGÉRTÉS konceptuális metaforával. A *szemléto mást* kifejezés tehát nemcsak feldolgozott vizuális tapasztalatot, hanem általában érzékelést, sőt a tapasztalatra épülő következtetést (inferencialitást, eredményt) is jelöl, és ez belépés az episztenciális tartományba (l. a (8) példát). A tapasztalati forrás jelölése és a tapasztalatból levont beszélői következtetés jelölése mint változás a szubjektivizáció²¹ egyre nagyobb fokának felel meg Traugott (1989: 35; 1995) megközelítésében.

- (8) [...] Clinton *szemléto mást* hosszú küzdelemre igyekezett felkészíteni az amerikaiakat a terrorizmus elleni harcban: [...]

A kifejezés egyes előfordulásai hangsúlyozhatják az információnak a fontosságát függetlenül az információ típusától, forrásától (a forrás nem mindig közvetlen tapasztalat) (l. a (9) és a későbbiekben közölt (17) mondatot).

- (9) E körülmények eddig *szemléto mást* nem befolyásolták a hódok élőhely-választását (igaz, megmaradását annál inkább).²²

Traugott (1989: 46–47) a *szemléto mást*-éhoz hasonló szubjektivizációs folyamatot tár fel az *apparently* ('nyilvánvalóan; látszólag') és az *evidently* ('nyilvánvalóan; bizonyíthatóan') kifejezések²³ grammatikalizációjának vizsgálatában.

A lexikalizálódás ellenére a *szemléto mást* kifejezés mint kompozitumszerkezet jól felismerhető komponensekkel rendelkezik²⁴, ezért fordulhat elő olyan korpuszadat is, amelyben a

²⁰ MNSz, *Nyelvváltozat*: magyarországi; *Alkorpusz*: sajtó; *Dátum*: 1997/10/14; *Típus*: újságcikk; *Rovat*: külföld; *Szerző*: (józsza) *Cím*: CDU-kongresszus; *Forrás*: Magyar Nemzet.

²¹ A szubjektivizáció Traugott-féle grammatikalizációs felfogása és Langackernek a szubjektivizáció művelétére vonatkozó megközelítése között (Langacker 2006: 18) nem találok ellentmondást (csak a szubjektivizáció fokozataival kapcsolatban érzékelek nehézséget az elméletek összeegyeztetése során), az elméletek rokonságát Traugott (1989: 35; 1995) hangsúlyozza is. (A megközelítések viszonyára l. még Athanasiadou–Canakis–Cornillie 2006: 2–6). Mindkét értelemben érvényesnek tartom, hogy a *szemléto mást* és a hasonló evidenciális és episztenciális kifejezések a szubjektivizáció jelölői.

²² MNSz, *Nyelvváltozat*: magyarországi; *Alkorpusz*: tudományos; *Dátum*: 2000; *Típus*: újságcikk; *Cím*: A jót választani kell; *Forrás*: Élet és Tudomány.

²³ Traugott (1989) az evidenciajelölőket az episztemikus tartományba sorolja, de a két kategória viszonya számára nem központi kérdés, ugyanis arra összpontosít inkább, hogy a kategóriák között funkcionális kapcsolat van, és szemantikai változásuk, alakulásuk is nagyon sok hasonlóságot mutat (vö. „epistemics and evidentials share a great number of similarities in their semantic development” (Traugott 1989: 33)).

²⁴ A *szemléto mást* kompozitumszerkezet ragja (-t) ebben a funkcióban már nem aktív, a *látomás* komponens -omás toldaléktömbje (vö. *tudomás*, *vallomás* stb.) és a raggal való kapcsolódása révén a komponensszerkezet asszociatív viszonyban lehet a *hallomás* és esetleg a *bízást*, *folyvást* stb. kifejezésekkel is. A *hallomás* lexikalizálódott evidenciajelölőként („*hallomás* (bízós) *jól szol az ötlet*” – Google-találat) és a *hallomás* főnév tárgyesetű alakjaként egyaránt előfordul; evidenciajelölő szerepben a *szemléto mást* analógiás hatása egyértelműnek látszik (az asszociatív kapcsolatokat mutatja például a következő adat: „*Majd*

beszélő épp erre reflektál (egyébként a kiterjesztett értelemben való használat során). A megnyilatkozó a reflektált jelentés alapján, a kifejezés analógiájára megalkotja a *fülhallomást*²⁵ szerkezetet.

- (10) Leginkább akkor térek ki a hitemből, amikor *szemlátomást*, *azaz* *fülhallomást* nem tudják, mi a különbség a tagad és a cáfol között, amiből politikai bonyodalmak is kerekedhetnek.²⁶

3.1.2. A *szemlátomást* kifejezésre vonatkozó alapadatok a korpuszban

A *szemlátomást* kifejezés 100 adatát dolgoztam fel, ezeket az MTA Nyelvtudományi Intézetében épített és gondozott Magyar Nemzeti Szövegtár (MNSz)²⁷ írott nyelvi korpuszából nyertem. A lekérdezéskor a korpusz mérete 129241070 szó, a találatok száma 330, ez 2,55 db/millió szó gyakoriságnak felel meg.

A kifejezés használatára jellemző, hogy az írott korpuszban főként a sajtószövegekben fordulnak elő nagyobb számban adatok (lásd a 2. táblázatot), az empirikus vizsgálataimhoz használt beszélt nyelvi korpuszban (beszélgetést, tantermi diskurzust és egyetemi előadást tartalmazó²⁸ 220687 szövegszónyi korpusz az ELTE BTK Mai Magyar Nyelvi Tanszéke Beszélt nyelvi gyűjteményéből) egyetlen adatot sem találtam a *szemlátomást* kifejezésre.

Az MNSz alkorpuszok szerinti megoszlását az alábbi táblázat mutatja be (forrás: MNSz).

alkorpusz	az adatok száma (db)	gyakoriság (db/millió szó)
sajtó	235	2,78
tudományos	54	2,12
hivatalos	4	0,19
személyes	37	1,99

2. táblázat

A *szemlátomást* kifejezés alkorpuszonkénti megoszlása és gyakorisága

Azt feltételezem, hogy a kifejezés fenti tulajdonságai (a konvencionalizálódott jelentések, a poliszém jelentéshálózat; az egyes nyelvváltozatokban és funkciókban megfigyelhető eltérő

feldübörög a három rettenetes lépcsősor a mélyrezek torkából, s mindenki ijedten hallgatja a szörnyű látomást (hallomást?).” – Google-találat). Egyetemi hallgatók elemző feladatokban az *-omás om* szakaszát nem ritkán E/1. személyjelölő morfémaként azonosítják.

²⁵ A reflektált jelentés aktiválása tehát nyelvi humorforrássá válik, erre még összesen 98 további adatot találtam a Google keresőprogram segítségével. A megnyilatkozás ennek ellenére nem auditív forrást közöl, hanem annak feldolgozása és kiértékelése alapján mások tudására vonatkozó következtetést, tehát episztémiai értelmezést kíván.

²⁶ MNSz, *Nyelvváltozat*: magyarországi; *Alkorpusz*: sajtó; *Dátum*: 2001/10/11; *Típus*: újságcikk; *Rovat*: itthon; *Szerző*: B. E. *Cím*: Ami példátlan ... *Forrás*: Népszabadság.

²⁷ <http://corpus.nytud.hu/mnsz/>

²⁸ Az órák és az előadások témái: nyelvtan, irodalom, történelem, vallás.

gyakoriság; az asszociatív viszonyok) szerepet kaphatnak a példányok jelentésének megkonstruálásában.

3.2. A szemlátomást előfordulásainak funkcionális megoszlása

A korpuszadatok alapján a következő funkciókat különítettem el (nem kizárásos jelleggel, egy-egy előfordulásnál több kategóriát is érvényesnek tartottam) (lásd a 3. táblázatot). A számok az előfordulások számát jelzik, ez azonos a %-os aránnyal.

érzékelés jelölése		érzékelés kiértékelése		egyéb információ, megfigyelés kiértékelése	következtetés	
látás	egyéb érzékelés	vizuális észlelés	egyéb észlelés		az alap explicit közlése	az alap nem explicit
5	0	23	13	26	22	32
Összesítés:						
5		36		26	54	
5				62	54	

3. táblázat
A szemlátomást kifejezés funkciói

A táblázatból látható, hogy a kifejezés funkciói közül nem a közvetlen vizuális forrás jelölésé a központi szerep (annak ellenére, hogy történetileg nyilvánvalóan ez a kifejezés alapjelentése). Az esetek legnagyobb részében (62%) részben vizuális és egyéb észlelésen alapuló tapasztalat, valamint nem közvetlen érzékelésen, hanem összetettebb megfigyeléseken alapuló információ kiértékelését jelöli. Ehhez eléggé hasonló arányban (54%) a beszélő következtetéseit jelzi.

Az adatok alapján az alábbi funkciót tartom prototipikusnak, központinak (Langacker 2008: 34kk.): a kifejezés hozzáférhetővé teszi, hogy a beszélő a célszerkezetet (amelynek eléréséhez referenciapontként szolgál) általa megtapasztalt, megfigyelt és feldolgozott szituációként reprezentálja.

A következő (4.) táblázat a lehetséges érintkező, az egyes előfordulások esetében el nem különülő funkciókat mutatja be.

az adatok száma (Σ 100)	érzékelés jelölése		érzékelés kiértékelése		egyéb információ, megfigyelés kiértékelése
	látás	egyéb érzékelés	vizuális észlelés	egyéb észlelés	
8			x	x	
3			x		x
2	x		x		
1			x	x	x

4. táblázat
A szemlátomást kifejezés kapcsolódó funkciói

Mindig a vizuális észlelés kiértékelése az egyik funkció, amely összekapcsolódik más funkciókkal:

- az érzékelés jelölésével (lásd a (11) mondatot, ahol a gyerek az érzékelés révén közvetlenül azonosítható, a gazda szegénysége azonban a látható külső jegyek értékelésével konstruálódik meg);
- egyéb észlelés kiértékelésével (lásd a (12) mondatot, ahol a cica látványa mellett az éhség és a félelem azonosítása a hangadás, a viselkedés egyéb jeleinek kiértékelését is feltételezi);
- és egyéb információ, megfigyelés kiértékelésével (lásd a (13) mondatot, ahol komplex információk kiértékelése vezet ahhoz, hogy az evolúcióban és az élettelen természetben a kisebb elemekből komplexebb szerkezetek/szervezetek felépülését azonosítsuk, ez lehet tapasztalatra épülő megfigyelés és a közös tudásból származó információ is).

- (11) Nem vadászik olyan kutyákra, amelynek *szemlátomást* szegény a gazdája, vagy éppen egy kisgyerek.²⁹
- (12) A kiscica olyan sovány volt, hogy nem is volt árnyéka, *szemlátomást* éhes volt, és nagyon félt.³⁰
- (13) Ezt *szemlátomást* tudja az evolúció is, de tudja az élettelen természet is (lásd az atomokat, amelyekből igen bonyolult tárgyak tudnak képződni, ha elég sok van belőlük, és ha megfelelő az elhelyezkedésük).³¹

Az észlelet kiértékelése és a komplexebb következtetési folyamatok jelölése között nincs éles határ. A (14) mondattal a megnyilatkozó a kancellár viselkedését, közlését és annak módját értelmezi úgy, hogy azok a tüntetés miatti ingerültséget tükrözik. Az értelmezés tapasztalati alapjára (az ingerültség látható jeleiből a pszichikai állapotra való következtetésre, azaz a vizuális információ kiértékelésére) is utalhat a *szemlátomást* kifejezés, ugyanakkor az általam kurzíválással szintén kiemelt „mással aligha magyarázható” szerkezet nyilvánvalóvá is teszi, hogy komplexebb következtetési folyamatokról van szó, és ez a következtetés nem közvetlenül adódik az észlelési tapasztalatból, mindenesetre a beszélő szerint ez a leginkább helyes következtetés.

- (14) A kancellárt *szemlátomást* felingerelte a belpolitikája elleni újabb tüntetés, *mással aligha magyarázható*, hogy alig tudott uralkodni magán, amikor közölte, „nem enged az utca nyomásának”.³²

A tapasztalat tehát gyakran komplex, nem köthető egyetlen észlelési forráshoz vagy információhoz. A (15) mondat esetében a komplexitás és – a deiktikus kifejezés (*benniünket*) révén – a személyes tapasztalati alap is hozzáférhető.

²⁹ MNSz, *Nyelvváltozat*: magyarországi; *Alkorpusz*: sajtó; *Dátum*: 2000/29/06; *Típus*: újságcikk; *Szerző*: (gné) *Cím*: Vigyázz, a kutyát lopják! *Forrás*: Magyar Fórum.

³⁰ MNSz, *Nyelvváltozat*: magyarországi; *Alkorpusz*: személyes; *Dátum*: 1999/01/13; *Típus*: fórum; *Rovat*: Törzsasztal; *Matskák*; *Szerző*: BaSand; *Forrás*: Index Fórum.

³¹ MNSz, *Nyelvváltozat*: magyarországi; *Alkorpusz*: személyes; *Dátum*: 1999/06/01; *Típus*: fórum; *Rovat*: Esti Gyors, TV3: Teremtés – Evolúció; *Szerző*: ?; *Forrás*: Index Fórum.

³² MNSz, *Nyelvváltozat*: magyarországi; *Alkorpusz*: sajtó; *Dátum*: 1997/03/13; *Típus*: újságcikk; *Rovat*: külföld; *Szerző*: (józsa); *Cím*: Kohl nem enged az utca nyomásának; *Forrás*: Magyar Nemzet.

- (15) A dolog *szemlátomást* működik annak ellenére, hogy nem egy helyen kedves kirgiz vendégeinkként üdvözöltek bennünket, és ellenére annak, hogy jó, ha tíz egyetemistából egy tudott mondani egy-két szót valamely idegen nyelven.³³

A komplex tapasztalatok jelölésében a *szemlátomást* kifejezésnek vizuális evidenciára való utalása nem kerül be az aktív zónába, általában a tapasztalatiság és a tapasztalat/esemény jelensége profilálódik.

- (16) A döntést valójában már hetekkel előbb meg kellett volna hozni, de a lapokban egyre újabb részletek kerülnek nyilvánosságra, s ez *szemlátomást* nehezíti a dolgukat – miközben a sajtó az ügy minden apró részletét nyomon követi.³⁴
- (17) Én azon lettem dühös, hogy *szemlátomást* vannak Sch. rajongók, akik viszont ezt állítják hősről.³⁵

A (16) mondatban nem a feladatvégzés megnehezítésének a láthatósága, hanem valódi előfordulása, megtapasztalhatósága és jelentősége kerül előtérbe a *szemlátomást* kifejezés révén. A (17) mondatban egyértelműen az információ jelentőségét hangsúlyozza a megnyilatkozó, amikor azt a megfigyelését teszi közzé, hogy léteznek a sportolót emberfeletti tulajdonságokkal felruházó rajongók (nem arról van szó tehát, hogy az ilyen rajongók léte hogyan érzékelhető, vagy hogy egyáltalán érzékelhető).

Ha következtetés esetén az alap nincs megadva, akkor a partner a kifejezés prototipikus jelentése által motiváltan tapasztalati alapot, megfigyelést feltételez, olyat, amely a legbegyakorlottabban összefüggésbe hozható a kikövetkeztetett szituációval/eseménnyel a megnyilatkozóknak a partner által értelmezett kiindulópontjából. Például a (18) mondat esetében az a legkézenfekvőbb, hogy a megnyilatkozó Cindy McCain nyilvánosság előtti viselkedéséről való megfigyelése (de nem feltétlenül személyes jelenlét, közvetlen megfigyelés) alapján következtet arra, hogy ez a szituáció nincs a politikusfeleség ellenére.

- (18) Nem tör politikusi babérokra John McCain arizonai szenátor felesége, Cindy McCain sem, noha ő *szemlátomást* nem bánja, ha ráirányul a reflektorfény.³⁶

A következtetés jelölésében a kifejezés – prototipikus jelentésére, a személyes tapasztalatra való utalásra épülve – a beszélő nagyfokú elkötelezettségét, bizonyosságát jelöli a következtetés érvényével, jelentőségével kapcsolatban is.

Minél nehezebben férhető hozzá a következtetés alapja, annál erőteljesebb a kifejezés módális jellege. A (19) mondat a beszélő vélekedését jelöli arra vonatkozóan, hogy az álláspont a változó körülmények között nem tartható fenn. Az álláspont fenntartása a *-ható* toldaléktömb révén mint lehetőség reprezentálódik, a *szemlátomást* kifejezés elsődlegesen a beszélői vélekedés jelentőségét, bizonyosságát hangsúlyozza.

³³ MNSz, *Nyelvváltozat*: magyarországi; *Alkorpusz*: sajtó; *Dátum*: 1997/08/04; *Típus*: újságcikk; *Rovat*: vélemény; *Cím*: A kíváncsi amerikai; *Forrás*: Népszava.

³⁴ MNSz, *Nyelvváltozat*: magyarországi; *Alkorpusz*: sajtó; *Dátum*: 1999/12/22; *Típus*: újságcikk; *Rovat*: külföld; *Szerző*: MH-összefoglaló; *Cím*: „Német Watergate” *Forrás*: Magyar Hírlap.

³⁵ MNSz, *Nyelvváltozat*: magyarországi; *Alkorpusz*: személyes; *Dátum*: 1999/10/22; *Típus*: fórum; *Rovat*: Törzsasztal: Forma-1-1999; *Szerző*: daunerni; *Forrás*: Index Fórum.

³⁶ MNSz, *Nyelvváltozat*: magyarországi; *Alkorpusz*: sajtó; *Dátum*: 2000/02/08; *Típus*: újságcikk; *Rovat*: világ; *Cím*: Reménybeli First Ladyk: egyik sem akar új Hillary lenni; *Forrás*: Népszava.

- (19) A gyorsuló infláció közepette ez az álláspont *szemlátomást* nem tartható.³⁷

A (20) mondat idézetként beágyazott részében a megnyilatkozó a nemzeti értékek feladásáról vélekedik egy kissé ellentmondásosan, önmagát mintegy utólag korigálva, árnyalva. A *szemlátomást* és a *látóhatár* (szélére kerülés) beindíthatják a várakozást vizuális tapasztalat közlésére, a folytatás (az értékek feladása) azonban az elvontabb, a *látóhatár* metaforikus és a *szemlátomást* elkötelezettségjelölő értelmezését támogatja. A beszélő elkötelezettségének jelölése és a *talán* episztenciális módosítószó révén episztémikus bizonytalanságának együttes kinyilvánítása feszültséget kelt, a jelölők sorrendje miatt ez ikonikusan az elkötelezettség csökkentéseként, a vélekedés elbizonytalanításaként értelmezhető. Ehhez nagyon hasonló a (21) adat, amelyben az episztenciális *lehet* jelöli, hogy a megnyilatkozó a szituációt (a művész célját) a szerinte leginkább valószínűként ábrázolja. A *szemlátomást* nem értelmezhető a céllal összefüggésben evidenciális jelölőként, csak úgy, hogy a következtetés, vélekedés tapasztalati alapjaira, illetve a következtetés jelentőségére, az érvénye melletti elkötelezettségre utal.

- (20) [...] *szemlátomást* a látóhatár peremére került *talán* a nemzeti értékek fokozatos feladása.
- (21) Bár a zavarkeltés *szemlátomást* [személynév] egyik célja *lehet*, mégis korábbi kiállításában az egyes sorozatok jóval összetartóbbnak tűntek.³⁸

Egyetlen olyan adatot találtam (lásd a (22) mondatot), amelynél kifejezetten nehézségekbe ütközött a *szemlátomást* használatának értelmezése. A halál okára nyilván lehet következtetni, de ez egyrészt megfigyelést, optimálisan közelséget, másrészt patológiai gyakorlottságot feltételez, ezek pedig az adott szituációban nem teljesülhettek, mivel a holttestet gyorsan elhamvasztották, nem volt boncolás, és tudósítokat egyáltalán nem engedtek az elhunyt személy közelébe. Csak 1999-ben jelentették be, hogy Pol Pot halálát gyógyszerek túladagolása okozta, a szívinfarktus a korábbi hivatalos verzió szerinti halálok volt.³⁹ Mivel a szöveg ENSZ-vizsgálatról ad hírt, az ironikus értelmezést kizárnám, talán itt is az esemény jelentőségének a hangsúlyozásával magyarázható a *szemlátomást* kifejezés használata.

- (22) A fővezér, Pol Pot áprilisban meghalt, *szemlátomást* szívrohamban.⁴⁰

Az adatok között egy minden kétséget kizáróan ironikus is volt (23), ennek értelmezése során a *szemlátomást* kifejezéssel jelölt közvetlen tapasztalat és megbízható forrás kerül összeütközésbe a nem-fizikai kölcsönhatás közvetlen megfigyelhetetlenségével (bár ez az összeférhetetlenség – mint a fentiekben láttuk – nem szükségszerű), a megelőző tagmondatban azonban a perspektíválás és az *óhindu halandzsa* minősítő kifejezés (Péter 1991: 70) (kontrasztban a technikai részleteknek és a statisztikának a megnyilatkozó kiindulópontjából pozitív értékelésével) lényegében az ironikus értelmezésre való utasításként szolgál, és a megnyilatkozó kritikai attitűdjét juttatja kifejezésre a szereplőnek tulajdonított értékeléssel kapcsolatban (vö. Tátrai 2008: 312).

³⁷ MNSz, *Nyelvváltozat*: magyarországi; *Alkorpusz*: sajtó; *Dátum*: 2001/05/26; *Típus*: újságcikk; *Rovat*: Világtükör; *Szerző*: Brüsszel; *Cím*: Gyengélkedik a német gazdaság; *Forrás*: Dunántúli Napló.

³⁸ http://www.artmagazin.hu/artmagazin_hirek/rendszerhiba_azaz_error.762.html

³⁹ Forrás: http://hu.metapedia.org/wiki/Pol_Pot

⁴⁰ MNSz, *Nyelvváltozat*: magyarországi; *Alkorpusz*: sajtó; *Dátum*: 1998/12/30; *Típus*: újságcikk; *Rovat*: világ; *Cím*: Hun Sen megbékélésre törekszik; *Forrás*: Népszava.

- (23) A cikk technikai részleteit csak átfutja, hiszen a statisztika görög betűinél számára sokkal fontosabb a „konklúziók” fejezet óhíndu halandzsája arról, hogy itt *szemlátomást* nem-fizikai kölcsönhatásról van szó.⁴¹

Egy további adat az abszurd humort képviseli (l. a (24) mondatot). Ebben a *szemlátomást* olyan szituációra vonatkozó tapasztalatot jelöl, amely valódi tapasztalatként kizárható, és ez az összeférhetetlenség az események sorára vonatkozó lehorgonyzó kifejezések: *reggel, régen*, valamint a jelentések (*egykorú nővére* 'vele egyidős idősebb lánytestvére') inkompatibilitásával együtt teremti meg az alapját az abszurd értelmezésnek.

- (24) A reggel még félkész háza *szemlátomást* régen felépült, és a vele egykorú nővére közben asszony lett, sőt gyermeke is volt.⁴²

A (23) és a (24) példákban a bemutatott műveletek (írónia, abszurd konstruálás) felfüggesztik az értelmezőben azt az aktivitást, hogy a megnyilatkozó evidencialitással kapcsolatos műveleteit megértse, és a *szemlátomást* kifejezés prototipikus, leginkább központinak tartható evidenciális jelentését hívják elő ('a célszerkezet a beszélő által megtapasztalt, megfigyelt és feldolgozott szituációt reprezentál').

3.3. Az evidenciális jelentés megkonstruálásnak egy példája

Az alábbi adat az Ablakaidon kinézve mit látsz? indexes fórumtopikon⁴³ Gofry hozzászólása (1999.11.19 3:19:57), amely az MNSz-ből nyert korpusznak is része.

- (25) Vízszintesen sűrűn eső hópelyheket, amelyek tánca mögött egyre fehérebb karosszériájú autósok araszolnak a rakparton, akik szívére csak a távolból felködlő Margit híd látványa jelenthet gyógyírt, azon ugyanis már lehet *szemlátomást* haladni. Persze ki is akar ilyen időben átmenni a csúnya pesti oldalra, ahol tán még a hó is szürkébb és hamarabb adja meg majd magát Latyak Úr esőszagú lehelletének.
Hogy én milyen költői vagyok ma!:)
Hopp, két autós majdnem összeverekedett lenn az úton. Lehet, hogy koccanás volt?

A szituáció a beszélő referenciális központjából (Tátrai 2011: 129) van megkonstruálva, a deiktikus kifejezések értelmezése alapján a budai oldalról (*átmenni a csúnya pesti oldalra*), jóval az utcaszint feletti magasságból (*lenn az úton*) szemléli az eseményeket, rálát az alsó rakpartra (*a rakparton*) és a Margit hídra (de attól távol van, vö. *távolból*), ezeken az útvonalakon elég jól érzékeli a közlekedési helyzetet, erről közvetlen vizuális észlelésen alapuló tapasztalata van. (Látja az emberi alakokat, szemtanúként, de nem résztvevőként azonban csak korlátozott lehetőségei vannak az emberek viselkedésének adekvát értelmezésére.)

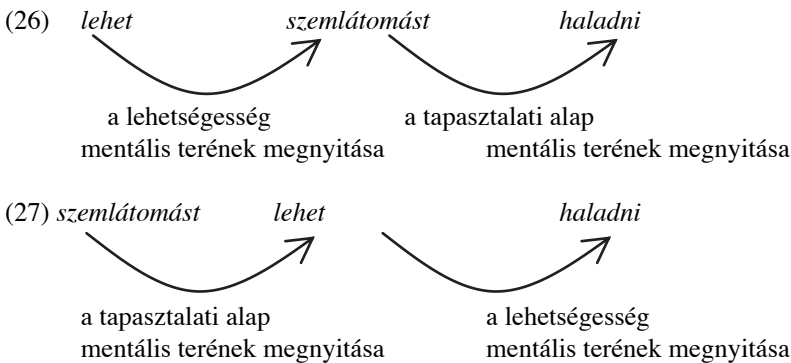
⁴¹ MNSz, *Nyelvváltozat*: magyarországi; *Alkorpusz*.: személyes; *Dátum*: 1998/06/24; *Típus*: fórum; *Rovat*: Törzsasztal: Torgyán köztársasági elnöknek?; *Szerző*: Diolen Mobi; *Forrás*: Index Fórum.

⁴² MNSz, *Nyelvváltozat*: magyarországi; *Alkorpusz*.: tudományos; *Dátum*: 1998/01; *Típus*: újságcikk; *Rovat*: ezoterika; *Szerző*: Kun Ákos; *Cím*: Az ezotéria kiteljesedése; *Forrás*: Magyar Elektronikus Könyvtár.

⁴³ http://forum.index.hu/Article/showArticle?na_start=210&na_step=30&t=1000786&na_order=

Tehát: a megnyilatkozó szemlélője az eseményeknek, a szituációt saját kiindulópontjából feldolgozott vizuális élményként jeleníti meg, egyéb érzékelési források a reprezentáció megalkotásában nem kapnak szerepet.

A megnyilatkozó önironikus reflexióval él saját stílusára vonatkozóan. A *szemlátomást* kifejezés alacsony gyakorisági fokot mutat fórumszövegekben, ennek ellenére itt nem stílusértéke, hanem inkább a szokatlan szórend miatt feltűnő. (A hozzászólás szövélyasztása a stílusérték szempontjából kifejezetten eklektikus.) A *szemlátomást* jellemzően a célszerkezet egészét vonja hatókörébe, ennek a *szemlátomást lehet haladni* sorrend felelne meg (27). A választott elrendezés miatt (26) az evidenciajelölő kifejezés inkább a haladás eseményével, mint a lehetőség állításával kerül közvetlenebb viszonyba, nagyobb konceptuális közelségbe (lásd a (26) és a (27) különbségét⁴⁴), ezzel a haladásra vonatkozó tapasztalat kerül előtérbe, nem a változás ('korábban nem, de most láthatólag lehet') komplexebb és absztraktabb tapasztalati alapú feldolgozása, azonosítása. A szórendet motiválhatta az is, hogy a megnyilatkozó a haladásra vonatkozó tapasztalat jelentőségét kívánta hangsúlyozni.

A szerkezet (*lehet szemlátomást haladni*) (l. (25), (26)) az adott megnyilatkozásban azt jelöli, hogy a beszélő feldolgozza az autók egymáshoz képesti térbeli viszonyának és mozgásának vizuális élményét, és ennek alapján, továbbá a közlekedésre vonatkozó gyakorlati tudása alapján a tapasztalt mozgást haladásként értékeli ki. Az esemény (haladás) és a tapasztalat típusának (vizuális) viszonya alapján a forrás megbízhatónak minősül, a tapasztalat kiemelésével együtt a megnyilatkozó elkötelezettségének nagy foka is hozzáférhetővé válik.

3.4. Az episztenciális jelentés megkonstruálásnak két példája

3.4.1. Következtetés megfigyelés alapján, nem specifikált jelekből

Az alábbi adatban a megnyilatkozó az aktuális kormánypártok politikai magatartását értékeli, nem specifikált, hozzáférhetővé nem tett jelekből levont következtetését közli.

- (28) Mellesleg azzal, ahogy a morális válságot kezelik, pontosabban azzal, hogy *szemlátomást* húzódoznak a politikai felelősség vállalásától, sokak szemében arról is

⁴⁴ A műveletek jelölése Imrényi András jelen kötetben is alkalmazott megoldását követi; a mentális térre vonatkozóan l. Fauconnier 1985.

tanúbizonyyságot tesznek, hogy kormányzás közben igencsak megemelkedett a morális ingerküszöbük.⁴⁵

A *szemléatomást* kifejezés jelentésének megkonstruálásában szerepet játszik a célszerkezeti esemény jellege: a felelősségvállalástól való húzódozás nem látható, nem érzékelhető közvetlenül. A beszélő (valamint a potenciális partner) és a szereplők (metonimikusan a pártokon mint közvetítő tartományon keresztül elért pártpolitikusok) közötti szociális távolságot a többes szám 3. személy használata érzékelteti. A megnyilatkozó tehát nem részese, hanem külső szemlélője a kormány politizálásának. Ebből a külső nézőpontból konstruálja meg a kormánypárti politikusok felelősségvállalásáról alkotott képét, véleményét.

A beszélő ebből a külső nézőpontból a politikusok viselkedését értelmezi, a viselkedés komplex megnyilvánulásait (nyilvános megszólalás vagy meg nem szólalás; a politikai nyilatkozatok tartalma, módja stb.) alapul véve következtet arra, hogy vonakodnak felelősséget vállalni a kialakult morális helyzetért.

A politikai szereplők megnyilvánulásaiból, a róluk szerezhető információkból az adott személyek megfontolásaira való következtetés egyéni mérlegelést feltételez, amelyet sok tényező befolyásolhat (politikai elkötelezettség, amelyet az egyéb értékelő kifejezések is hozzáférhető tesznek; tájékozottság, helyzetértékelési képesség stb.), ezért a következtetési folyamat lépései nem maguktól értetődőek a partner számára, megbízhatósága akár meg is kérdőjelezhető.

A beszélő kiindulópontjából, tehát szubjektivizáltan megkonstruált esemény (a felelősségvállalástól való húzódozás) közlésében a *szemléatomást* kifejezés nem utalhat közvetlen érzékelési forrásra, tapasztalatra, csak arra, hogy a beszélő a megfigyelései alapján nagy elkötelezettséggel közli következtetését, azt könnyen hozzáférhető, nyilvánvaló következtetésként (episztemikus bizonyossággént) prezentálja. Az elkötelezettség nagy fokát mutatja, hogy ezt a következtetést a csökkenő erkölcsi érzékenység (újabb vélekedés) bizonyítékként jelöli meg.

3.4.2. Következtetés meglepőnek értékelt tényből

Az utolsó példa hírósszefoglaló részlete, amelyben a tudósító/elemző értékeli az egyik háborús fél lépését (pontosabban az akció hiányát).

- (29) Érdekes, hogy a Hezbollah nem lőtt ki Katyusákat izraeli területre – *szemléatomást* azért, mert maga is enyhítené az incidens jelentőségét.⁴⁶

A megnyilatkozó referenciapontként szolgál az értékelés (*érdekes*) és az indokra való következtetés számára (szubjektivizáció).

Az *érdekes* ebben a kontextusban azt teszi hozzáférhetővé, hogy az akció elmaradása olyan tény, amelyet a megnyilatkozó meglepőnek, váratlannak vagy szokatlannak tart, az új információnak a meglévő tudással való összeegyeztetése, integrálása a megnyilatkozó reflexiójának tárgya lett (mirativitás). Ezt a feldolgozást végzi el a következtetés során, amely saját kiindulópontjából konstruálódik meg, tudására (a politikai és háborús szereplőkkel, viszonyokkal, dokumentumokkal és tervekkel stb. kapcsolatos információira) épül. A milíciára vonatkozó sze-

⁴⁵ MNSz, *Nyelvváltozat*: magyarországi; *Alkorpusz*: sajtó; *Dátum*: 1997/02/06; *Típus*: újságcikk; *Rovat*: nézőpont; *Szerző*: Elek István; *Cím*: A közvagyon, valamint a koalíciós pártok morális tőkéjének fogyatkozása; *Forrás*: Magyar Nemzet.

⁴⁶ MNSz, *Nyelvváltozat*: magyarországi; *Alkorpusz*: sajtó; *Dátum*: 2000/02/12; *Típus*: újságcikk; *Rovat*: külföld; *Szerző*: MH-összefoglaló; *Cím*: Ehud Barak elrendelte a „kivonulást”; *Forrás*: Magyar Hírlap.

mélyragok (egyes szám 3. személy) jelölik a megnyilatkozó és a szervezet közötti távolságot, a beszélő tehát a külső megfigyelő, értékelő nézőpontjából értelmezi a szervezet lépését, motivációját. A konkrét jelek nincsenek specifikálva, az alap nem hozzáférhető. A térség viszonyaiban való tájékozottság függvényében a partnerek eltérően ítélik meg a következtetés helyességét, erejét és megbízhatóságát.

A célszerkezet nyelvi reprezentációjában a módjel (-*ené*) jelöli a katonai szervezet szándékát, kívánságát, az erre vonatkozó limitált lehetőséget. A *szemléltomást* kifejezés nem jelölhet tapasztalatot, hiszen a megnyilatkozó nem férhet hozzá közvetlenül a Hezbollah szándékához, akaratához a fenti lépéssel összefüggésben, tehát csak úgy értelmezhető, hogy ezt a megnyilatkozó például a telepek felszámolásának tervével és az egyezményekkel összhangban nyilvánvalónak tartja.

4. Összefoglalás

Tanulmányomban az inferencialitás és ehhez kapcsolódva részlegesen az evidencialitás és az episztemikus modalitás kategóriájának újraértelmezését végeztem el a kijelölt elméleti keretben. A korábbi nyelvészeti megközelítések dominánsan osztályozó igénye, és ezzel kapcsolatban jellemzően objektivista szemlélete helyett (ami egyébként saját korábbi munkáimat is jellemezte) abból indultam ki, hogy az evidenciális, inferenciális és episztemikus jelentés a világról való tapasztalattal, tudással kapcsolatos, a partnerek közös mentális aktivitásával (interszubjektív módon), dinamikus konstruálással létrehozott jelentések. Ennek megfelelően értelmezésükhöz kognitív modelleket dolgoztam ki, amelyek elgondolásom szerint megfelelnek a hétköznapi nyelvi tevékenység gyakorlatának, és ezért jól alkalmazhatók empirikus vizsgálatokban is.

Dolgozatom második része egy szűk terjedelmű (a *szemléltomást* kifejezés 100 írott nyelvi előfordulásának elemzésén alapuló) empirikus vizsgálatot mutatott be, és az ebből kiemelt három adat részletesebb elemzésével tette próbára a felvázolt modellek/sémák működését. Terveim szerint hasonló módon végzem el a többi magyar lexikalizálódott evidenciális és episztenciális jelölő vizsgálatát is.

Irodalom

- Aikhenvald, Alexandra Y. 2003. Evidentiality in typological perspective. In: Aikhenvald, Alexandra Y. – Dixon, R. M. W. (eds.): *Studies in evidentiality*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins. 1–31.
- Athanasiadou, Angeliki – Canakis, Costas – Cornillie, Bert (eds.) 2006. *Subjectification. Various paths to subjectivity*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter.
- Biber, Douglas et al. 1999. *Grammar of spoken and written English*. London: Longman.
- Biber, Douglas – Finegan, Edward 1989. Styles of stance in English: Lexical and grammatical marking of evidentiality and affect. *Text* 9 (1): 93–124.
- Boas, Franz 1911. Kwakiutl. In: Boas, Franz (ed.): *Handbook of American Indian languages. Part I*. Smithsonian Institution. Bureau of American Ethnology Bulletin 40. 423–557.
- Bybee, Joan L. 1985. *Morphology*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins.
- Bybee, Joan – Perkins, Revere – Pagliuca, William 1994. *The evolution of grammar*. Chicago: The University of Chicago Press.

- Chafe, Wallace 1986. Evidentiality in English conversation and academic writing. In: Chafe, Wallace – Nichols, Johanna (eds.): *Evidentiality: The linguistic coding of epistemology*. Norwood NJ: Ablex. 261–272.
- Cornillie, Bert 2009. Evidentiality and epistemic modality. On the close relationship between two different categories. *Functions of Language* 16/1: 44–62.
- Croft, William 1994. Speech act classification, language typology and cognition. In: Tsohatzidis, Savas L. (ed.): *Foundations of speech act theory: Philosophical and linguistic perspectives*. London: Routledge. 460–477.
- de Haan, Ferdinand 1999. Evidentiality and epistemic modality: Setting boundaries. *Southwest Journal of Linguistics* 18: 83–101.
- de Haan, Ferdinand 2001. The place of inference within the evidential system. *International Journal of American Linguistics* 67 (2): 193–219.
- Dendale, Patrick – Tasmowski, Liliane 2001. Introduction: Evidentiality and related notions. *Journal of Pragmatics* 33: 339–348.
- Douven, Igor 2010. The pragmatics of belief. *Journal of Pragmatics* 42: 35–47.
- Faller, Martina T. 2002. *Semantics and pragmatics of evidentials in Cuzco Quechua*. PhD-Dissertation. Stanford University.
- Fauconnier, Gilles 1985. *Mental spaces: Aspects of meaning construction in natural language*. Cambridge MA, London: Bradford Book – MIT Press.
- Givón, Talmy 1982. Evidentiality and epistemic space. *Studies in Language* 6: 23–49.
- Horváth Katalin 2009. *Epistemische Modalität im Deutschen und Ungarischen*. PhD-Dissertation. Budapest: ELTE.
- Jacobsen, William H. Jr. 1986. The heterogeneity of evidentials in Makah. In: Chafe, Wallace – Nichols, Johanna (eds.): *Evidentiality: The linguistic coding of epistemology*. Norwood NJ: Ablex. 3–28.
- Kiefer Ferenc 2000. *Jelentélmélet*. Budapest: Corvina.
- Kiefer Ferenc 2005. *Lehetőség és szükségszerűség*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Kugler Nóra 2008. Az episztemikus modalitást és evidencialitást jelölő módosítószók funkciói és a hozzájuk kapcsolódó műveletek. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok XXII*: 269–307.
- Lakoff, George 1987. *Women, fire, and dangerous things: What categories reveal about the mind*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Langacker, Ronald W. 1988. *Women, fire, and dangerous things: What categories reveal about the mind*. By George Lakoff. Chicago: The University of Chicago Press. 1987. *Language* 64 (2): 384–395.
- Langacker, Ronald W. 1991. *Foundations of cognitive grammar. Vol. II. Descriptive applications*. Stanford: Stanford University Press.
- Langacker, Ronald W. 2006. Subjectification, grammaticization, and conceptual archetypes. In: Athanasiadou, Angeliki – Canakis, Costas – Cornillie, Bert (eds.): *Subjectification. Various paths to subjectivity*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter. 17–40.
- Langacker, Ronald W. 2008. *Cognitive grammar: A basic introduction*. Berlin: Walter de Gruyter.
- Nuckolls, Janis B. 1993. The semantics of certainty in Quechua and its implications for a cultural epistemology. *Language in Society* 22/2: 235–255.
- Nuyts, Jan 2001. *Epistemic modality, language, and conceptualization*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins.
- Palmer, Frank R. 1986. *Mood and modality*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Pelyvás Péter 1998. A magyar segédigék és kognitív predikátumok episztemikus lehor-
gonyzó szerepéről. In: László Büky – Márta Maleczki (szerk.): *A mai magyar nyelv
leírásának újabb módszerei* 3. Szeged: JATE. 117–32.
- Pelyvás, Péter 2006. Subjectification in (expressions of) epistemic modality and the
development of the grounding predication. In: Athanasiadou, Angeliki – Canakis, Costas
– Cornillie, Bert (eds.): *Subjectification. Various paths to subjectivity*. Berlin, New York:
Mouton de Gruyter. 121–150.
- Péter Mihály 1991. *A nyelvi érzelmek kifejezés eszközei és módjai*. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Sanders, José – Spooren, Wilbert 1997. Perspective, subjectivity, and modality from a cognitive
linguistic point of view. In: Liebert, Wolf-Andreas – Redeker, Gisele – Waugh, Linda (eds.):
Discourse and perspective in cognitive linguistics. Amsterdam: John Benjamins. 85–112.
- Sinha, Chris 1999. Grounding, mapping and acts of meaning. In: Janssen, Theo – Redeker,
Gisela (eds.) *Cognitive Linguistics: Foundations, scope and methodology*. Berlin, New
York: Mouton de Gruyter. 223–255.
- Tátrai Szilárd 2008. Irónia. In: Szathmári István (szerk.): *Alakzatlexikon. A retorikai és stilisztikai
alakzatok kézikönyve*. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 311–320.
- Tátrai Szilárd 2011. *Bevezetés a pragmatikába. Funkcionális kognitív megközelítés*. Budapest:
Tinta Könyvkiadó.
- Tolcsvai Nagy Gábor 1998. *A nyelvi norma*. Nyelvtudományi Értekezések 144. Budapest:
Akadémiai Kiadó.
- Traugott, Elizabeth Closs 1989. On the rise of epistemic meanings in English: An example of
subjectification in semantic change. *Language* 65 (1): 31–55.
- Traugott, Elizabeth Closs 1995. Subjectification in grammaticalisation. In: Stein, Dieter – Wright,
Susan (eds.): *Subjectivity and subjectification*. Cambridge: Cambridge University Press.
31–52.
- van der Auwera, Johan – Plungian, Vladimir A. 1998. Modality's semantic map. *Linguistic
Typology* 2: 79–124.
- van Gijn, Rik – Gipper, Sonja 2009. Irrealis in Yurakaré and other languages: On the cross-
linguistic consistency of an elusive category. In: Hogeweg, Lotte – de Hoop, Helen
– Malchukov, Andrej (eds.): *Cross-linguistic semantics of tense, aspect and modality*.
Amsterdam: John Benjamins. 155–178.
- Willett, Thomas 1988: A cross-linguistic survey of the grammaticalization of evidentiality.
Studies in Language 12: 51–97.